

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 332.356

DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.38-11>

ОСОБЛИВОСТІ ОХОРОНИ ТА ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ

FEATURES OF THE PROTECTION AND ENVIRONMENTAL CONDITION OF LAND RESOURCES

Коваль В. А.

викладач кафедри управління земельними ресурсами
факультету економічних наук ЧНУ імені Петра Могили,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Гусєв М.О.

магістр,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Бутенко А.С.

магістр,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Koval Vasil, Hysiev Mykola, Butenko Anna
Petro Mohyla Black Sea National University

У статті розкрито питання, що стосуються особливостей охорони та екологічного стану земельних ресурсів та визначення найбільш прийнятних напрямів охорони землекористувань в Україні. Метою роботи є вивчення питання охорони та екологічного стану земельних ресурсів з метою більш ефективного та раціонального використання та охорони землі в Україні. Методологічним інструментарієм дослідження слугували: метод аналізу і синтезу; абстрактно-логічний метод; метод аналогії та узагальнення. Проаналізовано праці вчених стосовно визначення поняття охорони землі. З'ясовано, що досягнення позитивних результатів у системі охорони та екологічного стану земельних ресурсів має базуватися на заходах щодо забезпечення ефективного правового регулювання охорони земель в ринкових умовах. Висвітлено переваги на раціональному використанні, збереження родючості та екологічного стану земельних ресурсів.

Ключові слова: охорона земель, державна інспекція, Земельний кодекс України, земельні ресурси, земельні ділянки.

The article discusses the issues related to the specifics of the protection and ecological condition of land resources and the determination of the most acceptable areas of land use protection in Ukraine. The purpose of the work is to study the issue of protection and ecological condition of land resources with the aim of more efficient and rational use and protection of land in Ukraine. The methodological tools of the research were: the method of analysis and synthesis; abstract logical method; method of analogy and generalization. The works of scientists related to the definition of the concept of land protection are analyzed. It was found that achieving positive results in the system of protection and ecological condition of land resources should be based on measures to ensure effective legal regulation of land protection in market conditions. Advantages of rational use, preservation of fertility and ecological state of land resources are highlighted. Land protection is a system of legal, organizational, economic and other measures aimed at the rational use of land, prevention of unjustified extraction of agricultural and forestry land, protection from harmful anthropogenic influence, reproduction and increase of soil fertility, increase of productivity of forestry land, provision of a special regime use of land for nature protection, health, recreational and historical and cultural purposes. Despite the technical and technological achievements of human society, at the beginning of the third millennium, the signs of energy, raw material, water, food, land and even air shortages are becoming increas-

ingly apparent. The problems of ecological cleanliness of the natural environment, preservation of its reproductive, restorative and assimilative potentials are becoming particularly acute, as the volume of pollution, the extent of depletion and degradation of individual environmental resources are growing catastrophically. The population of our planet increases annually by 70–80 million people and is constantly armed with more and more powerful equipment and energy-dangerous technologies, exerting excessively large anthropogenic pressure on nature. Such actions lead to the deterioration of the environment by all indicators, which ultimately negatively affects human health and the quality of agricultural products.

Keywords: land protection, state inspection, land Code of Ukraine, land resources, land plots.

Постановка проблеми. На сучасному етапі потребує необхідності вирішення питань більш ефективної охорони землі, її раціонального використання, збереження родючості та екологічного стану земельних ресурсів.

У багатьох країнах світу ерозія ґрунтів є головним чинником деградації агроландшафтів, в тому числі й в Україні. Сучасний стан земельних ресурсів в Україні обумовлюється збільшенням впливу негативних процесів, що у свою чергу призводить до певної дестабілізації у формованні земельних відносин.

У структурі земельного фонду значну частку займають землі, ґрунтовий покрив яких набув негативних властивостей (змитість, дефльованість, засоленість, солонцюватість, перезволоженість тощо). Протягом останніх десятиріч екологічні та економічні втрати сільськогосподарського виробництва країни від антропогенного посилення ґрунтової ерозії набули загрозливих розмірів. Причинами цього є довготривала екологічно необґрунтована інтенсивна експлуатація земельних ресурсів, надмірна розораність ґрунтового покриву, порушення рівноваги кругообігів хімічних елементів в агроекосистемах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням охорони та екологічного стану земельних ресурсів займалася когорта вчених, таких як Бредіхін О. О. [1, с. 47], який зазначає, що проблеми у сфері охорони земель значною мірою зумовлені незавершеністю процесу інвентаризації і автоматизації системи ведення державного земельного кадастру, недосконалістю землевпорядної документації та недостатністю нормативно-правового забезпечення, проведення освітньої та просвітницької роботи, низькою інституціональною спроможністю відповідних органів виконавчої влади.

Мартин А. Г. [2, с. 49] стверджує, що за роки незалежності України стан земельних ресурсів значно погіршився і набув загрозливого характеру. Це, насамперед, стосується сільськогосподарських земель та їхнього ґрунтового покриву, який значною мірою втратив природні властивості самовідновлення.

Третяк А. М. [3, с. 62] наголошує, що ранжирування систем заходів можна подати у вигляді: вивчення територій (районування, земельний кадастр, моніторинг земель), розселення та організація території (планування, землеустрій), охорона земель на основі здійснення

державного контролю, та інші, але залишилась недопрацьованою проблема питання охорони та екологічного стану земельних ресурсів, що і свідчить про актуальність статті.

Метою дослідження є вивчення особливостей та удосконалення більш ефективної охорони землі та її раціональне використання, а також збереження родючості ґрунту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна має унікальні земельні ресурси, які становлять 44,4% природно-ресурсного потенціалу країни. Родючі українські чорноземи визнані еталоном в усьому світі і займають 59,8% площі сільськогосподарських угідь [4]. У зв'язку з цим охорона земельних ресурсів країни має важливе загальнонаціональне значення, про що підкреслюється у ст. 14 Конституції України, згідно з якою земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави [5].

Правове регулювання цього конституційного положення передбачено Земельним кодексом України, яким визначено, що охорона земель – це система правових, організаційних, економічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання усіх категорій земель, збереженню перш за все сільськогосподарських та інших цінних земель, захисту їх від антропогенного та іншого шкідливого впливу [6].

Подальший розвиток правового регулювання відносин цієї важливої проблеми передбачено Законом України „Про охорону земель”. Цим законом передбачено, що основними принципами державної політики у сфері охорони земельних ресурсів є :

- забезпечення охорони земель як основного національного багатства українського народу;
- пріоритет вимог екологічної безпеки у використанні землі як просторового базису, природного ресурсу і основного засобу виробництва;
- відшкодування збитків, заподіяних порушенням законодавства України «Про охорону земель»;
- нормування і планомірне обмеження впливу господарської діяльності на земельні ресурси;
- поєднання заходів економічного стимулювання та юридичної відповідальності в галузі охорони земель та ін. [7].

Для порівняння проаналізуємо використання земель сільськогосподарського призначення в Україні та деяких інших країнах світу у табл. 1.

Дані табл. 1 свідчать про досить високий рівень сільськогосподарської освоєності території України, який значно перевищує рівень використання території таких розвинених країн, як Китай, Австралія, США, Канада, Франція, Польща, Німеччина. Проте спостерігається надзвичайно висока розораність території України, яка становить понад 53%, що значно більше, ніж у розвинених країнах. Така розораність території порушує екологічно збалансоване землекористування та призводить до високого рівня виснаження земель, внаслідок чого неможливо гарантувати стабільний, конкурентоспроможний та екологічно безпечний розвиток сільського господарства.

Ще однією досить серйозною проблемою землекористування в Україні є великі розміри фермерських господарств. Найбільша кількість фермерських господарств має площу від 0,51 до 1,00 га – 28,00%, але концентрація землі спостерігається у великих товариствах – 29,7% земель припадає на господарства площею 10,01 га і більше. У 2017 році в Україні було 93 сільськогосподарські підприємства, які обробляли понад 10 тис. га так званих фермерських господарств

Однак доводиться констатувати, що Україна в порівнянні з іншими країнами [5] має значно гірші показники щодо використання земельних ресурсів. Так, до господарського використання залучено понад 92% її території, 82% земельних ресурсів є основним засобом виробництва у сільському і лісовому господарстві, розораність території становить 57,5%. Погіршується

якісний стан земельних ресурсів. Рівень гумусу в ґрунтах зменшився з 3,5% у 1960 р. до 3,1% у 1996 р., ерозія ґрунтів охопила 40% території країни, а близько 20% земель забруднені шкідливими речовинами понад гранично допустимій концентрації, установленій законодавством [4].

Наведені й інші факти щодо характеристики використання земель в різних регіонах України свідчать про те, що правовий інститут охорони земель потребує подальшого удосконалення. Для забезпечення ефективного правового регулювання охорони земель в ринкових умовах необхідно виконати ряд наступних заходів.

Вдосконалення законодавчої бази є однією із центральних проблем в Україні, вирішення якої буде сприяти посиленню впливу держави на сферу регулювання земельних відносин і в тому числі охорони земель. З введенням у дію нових Цивільного, Господарського кодексів та інших законів виникли значні суперечності у чинному законодавстві, що потребує внесення змін до діючих нормативно-правових актів, у тому числі і до тих, які регулюють земельні відносини.

Для здійснення заходів щодо охорони земель необхідно мати об'єктивні дані таматеріали спостережень за станом земель та властивостями ґрунтів. Такі спостереження ведуться в процесі здійснення моніторингу земель, який є функцією державного управління. Відповідно до Закону „Про охорону земель” державна комплексна програма спостережень включає топографо-геодезичні, картографічні, ґрунтові, агрохімічні, радіологічні та інші обстеження стану земель і ґрунтів, на базі яких формуються банки даних про стан земель і ґрунтів. Дані

Таблиця 1

Характеристика сільськогосподарського використання земельного фонду в Україні та в деяких країнах світу

Країна	Площа земель, млн. га	Площа с.-г. угідь, млн. га	сільсько-господарське освоєння території, %	Рілля, млн. га	Розораність, %		Сінокоси і пасовища	
					території	с.-г. угідь	площа, млн. га	у % до площі с.-г. угідь
Україна	60,4	41,5	68,8	32,5	53,9	78,3	7,8	18,8
Китай	959,7	495,8	52,4	92,5	9,6	18,7	400,0	80,7
Австралія	771,3	461,7	59,7	47,0	6,1	10,2	414,5	90,0
США	936,4	426,9	45,6	185,7	19,8	43,5	239,2	56,0
Канада	997,1	73,4	7,4	45,4	4,6	61,9	27,9	38,0
Франція	55,2	30,2	53,0	18,3	32,1	60,6	10,6	35,1
Польща	32,3	18,7	57,9	14,3	44,3	76,5	4,1	21,9
Великобританія	24,5	17,1	69,8	5,9	24,1	34,5	11,1	64,9
Німеччина	35,7	17,3	48,5	11,8	33,1	68,2	5,3	30,6
У світі	133 382	4 846,1	36,2	1 345,0	10,1	27,8	3 395,3	70,1

проведенихраніше ґрунтових, геоботанічних та інших обстежень у багатьох випадках не відповідають вимогам щодо інформації про якісний стан земель, особливо земельних ділянок, що зазнають впливу водної та вітрової ерозії, радіоактивного та хімічного забруднення та інших негативних явищ. Матеріали таких обстежень потребують сучасного поновлення. Крім того, для виявлення негативних чи позитивних змін стану конкретної земельної ділянки необхідно мати її якісну характеристику в документах, що посвідчують право власності чи право послідовного користування земельною ділянкою.

Зміст охорони земель включає такий важливий захід, як захист сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників від необґрунтованого її вилучення для інших потреб. Статтею 23 Земельного кодексу України [6] визначена пріоритетність земель сільськогосподарського призначення, яка полягає в тому, що для будівництва промислових підприємств, шляхів та інших потреб надаються переважно несільськогосподарські угіддя або сільськогосподарські угіддя гіршої якості. Але аналіз проектів відведення показує, що ця вимога часто не виконується, оскільки в проектах відсутні варіанти вилучення земельних ділянок з їх економічним обґрунтуванням. Крім того, при вилученні земель площа для розміщення відповідних об'єктів значно перевищує нормативи європейських країн.

Одним з важливих заходів, що входить до змісту охорони земель, є стандартизація та нормування, якими забезпечуються екологічні та санітарно-гігієнічні безпеки громадян шляхом визначення вимог щодо якості земель, родючості ґрунтів і допустимого антропогенного навантаження та господарського освоєння земель. Такими нормативами є гранично допустиме забруднення ґрунтів, якісний стан ґрунтів, оптимальне співвідношення земельних угідь та показники деградації земель та ґрунтів. Для встановлення оптимального співвідношення земельних угідь виникає необхідність зміни цільового призначення земель, особливо таких як: сільськогосподарського призначення, природно-заповідного та іншого природоохоронного, оздоровчого, історико-культурного, рекреаційного призначення, земель лісового та водного фондів. У зв'язку з високою розораністю земель необхідно довести до оптимального співвідношення ріллю, багаторічні насадження, природні кормові угіддя, полезахисні лісосмуги та ін. Оскільки сільськогосподарські угіддя розпайовані та приватизовані громадянами, на землях названих категорій розміщені приватизовані об'єкти нерухомості, тому для встановлення оптимального співвідношення земельних угідь необхідно мати додаткові кошти для викупу приватизованих земельних

ділянок, а також внести зміни у нормативно-правові акти.

У сфері охорони та раціонального використання земель найважливішу роль відіграє контроль, який сприяє реалізації державної політики у цій галузі, виявляє та запобігає порушенням земельного законодавства, забезпечує додержання власниками землі та землекористувачами стандартів і нормативів щодо використання та охорони земель. Відносини контролю за додержанням земельного законодавства регулюються нормативно-правовим шляхом, з дотриманням Конституції України, природо-ресурсних кодексів, Закону „Про державний контроль за використанням та охороною земель" та інших законів і підзаконних актів [8].

Зазначимо, що для підвищення ефективності державного контролю за контролем за використанням та охороною земель необхідно:

- ввести кримінальну відповідальність за порушення земельного законодавства у разі самовільного зайняття земельних ділянок, заповідія збитків у великих розмірах та ін.;

- внести зміни в Кодекс України про адміністративні правопорушення щодо посадових осіб, які мають право розглядати справи, пов'язані з порушенням у галузі використання і охорони земель, а також розмір штрафів за ці порушення.

Це дозволить більш ретельно відслідковувати проблеми охорони та екологічного стану земельних ресурсів та сприятиме їх запобіганню.

Висновки. Проаналізувавши стан використання земельних ресурсів, можна зробити висновки, що за останні два десятиліття він значно погіршився, а в окремих випадках набув загрозового характеру. Постійно зростає споживче ставлення до земель сільськогосподарського призначення, яке спрямоване лише на отримання високих урожаїв сільськогосподарських культур. При цьому все менше заходів вживається для підвищення і збереження родючості ґрунтів. З'ясовано, що законодавство України у сфері охорони земель, яке має контролювати всі ці негативні процеси, залишається фактично неефективним і характеризується відсутністю чітких норм (обов'язків) щодо забезпечення охорони земель.

Запропоновані заходи щодо забезпечення ефективного правового регулювання охорони земель в ринкових умовах. Розкрито питання про більш ефективну охорону землі, її раціональне використання, збереження родючості та екологічного стану земельних ресурсів, що дало змогу.

Подальші дослідження мають бути орієнтовані на вивчення безпосередньо більш детального питання та розгляду охорони та екологічного стану земельних ресурсів

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бредіхін О. О. Моделювання критеріїв оцінки якісного стану сільськогосподарських земель. *Ефективна економіка*. 2013. № 3.
2. Мартин А. Г., Шевченко О. В. Проблеми охорони земель сільськогосподарського призначення в умовах завершення земельної реформи. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2014. С. 48–56.
3. Третяк А. М., Дорош О. С. Управління земельними ресурсами; за ред. А. М. Третяка. Вінниця : Навчальний посібник Нова Книга, 2006. 360 с.
4. Дехтяренко Ю. Ф. та ін. Методичні основи грошової оцінки земель в Україні. Київ : Профі, 2002. 256с.
5. Конституція України. Закон України від 28 червня 1996 р. Земельні відносини в Україні : Законодавчі акти і нормативні документи. Держкомзем України : Урожай, 1998.
6. Земельний кодекс України: Сільський час. 2001. № 66.
7. Про охорону земель: Закон України. *Урядовий кур'єр*. 2003.
8. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України. *Урядовий кур'єр*. 2003.

REFERENCES:

1. Bredikhin O. O. (2013). Modelyuvannya kryteriyiv otsinky yakisnoho stanu sil's'kohospodars'kykh zemel' [Modeling criteria for assessing the quality of agricultural land]. *Efficient economy*, № 3.
2. Martyn A. G., Shevchenko O. V. (2014). Zemleustriy, kadastr i monitorynh zemel' [Land management, cadastre and land monitoring], pp. 48–56.
3. Tretyak A. M., Dorosh O. S. (2006). Upravlinnya zemel'nymy resursamy [Management of land resources], under the editorship A. M. Tretyaka. Vinnytsia: New Book study guide.
4. Ju. F. Dekhtyarenko and others. (2002). Metodychni osnovy hroshovoyi otsinky zemel' v Ukrayini [Methodological foundations of monetary valuation of land in Ukraine]. Kyiv: Profi.
5. Konstytutsiya Ukrayiny (1998) Zakon Ukrayiny vid 28 chervnya 1996 r. Zemel'ni vidnosyny v Ukrayini : Zakonodavchi akty i normatyvni dokumenty/ Derzhkomzem Ukrayiny [Constitution of Ukraine. Law of Ukraine dated June 28, 1996. Land relations in Ukraine: Legislative acts and regulatory documents/ Derzhkomzem of Ukraine], Urozhay.
6. Zemel'nyy kodeks Ukrayiny [Land Code of Ukraine], Village time, № 66, 2001.
7. (2003) Pro okhoronu zemel': Zakon Ukrayiny [On land protection: Law of Ukraine], Government courier.
8. (2003) Pro derzhavnyy kontrol' za vykorystanniam ta okhoronoyu zemel': Zakon Ukrayiny [On state control over the use and protection of land: Law of Ukraine], Government courier.